

Голод 1946–1947 рр. на Харківщині вустами очевидців

Лупіка Тетяна

Лупіка Тетяна. Голод 1946–1947 рр. на Харківщині вустами очевидців. Дана стаття має на меті висвітлити стан повоевної історії Харківщини на основі усних джерел, зі слів очевидців відтворити правду про голод 1946–1947 рр. у харківському регіоні.
Ключові слова: голод, усна історія, свідчення очевидців.

Лупика Татьяна. Голод 1946–1947 гг. на Харьковщине устами очевидцев. Данная статья имеет целью осветить состояние послевоенной истории Харьковщины на основе устных источников, со слов очевидцев воссоздать правду о голоде 1946–1947 гг. в харьковском регионе.
Ключевые слова: голод, устная история, свидетельства очевидцев.

Lupika Tetyana. Hunger of 1946–1947 years according to eyewitnesses' evidences. This article's aim is to light up the state of the postwar history of Kharkiv region on the basis of verbal sources, according to eyewitnesses' evidences to reproduce a true about hunger of 1946–1947 years in Kharkiv region.
Key words: hunger, verbal sources, eyewitnesses' evidences.

Дослідження післявоєнних років і, зокрема, історії голоду 1946–1947 рр. на Харківщині, не можливе без вивчення усної історії. Адже історична пам'ять окремої сім'ї, кожної особистості, наповнена особливим світоглядом, мотивацією і своєрідними ціннісними орієнтирами. Усна історія дає можливість не лише свідомо звернути увагу людини до своєї пам'яті, але й дозволяє пізнати минуле, долучитися до нього, відчутти його, допомагає спостерігати та осмислювати історичні події. Хоча усні свідчення і відстають від самих подій, та вони зберігають певну рефлексію, узагальнення та судження про історичне минуле і конкретні дані, пов'язані з особистістю.

Можна сказати, що усні джерела досить суб'єктивні та однобокі, але звинувачувати їх у фальсифікації не слід. Бо зміна соціально-політичної ситуації після Другої світової війни суттєво вплинула на емоційний стан, внутрішній духовний світ, культуру та повсякденність простого трудівника, на довгий час зробивши його так би мовити «мовчазною більшістю». Намагаючись нічим не затьмарити «успіхів повоевної відбудови», сталінське керівництво на довгий час наклало табу на цю

тему. Про страшне лихо заборонялося не лише відкрито говорити, але й навіть думати. Згодом категорична заборона перетворилася на політичну установку, ідеологічну догму і набагато років пережила своїх творців. Тривале замовчування масштабів і наслідків післявоєнного лиха криється перш за все в тоталітарному, закритому характері тогочасної радянської держави. Тому, на сьогоднішній день свідчення очевидців тих подій є одним із елементів висвітлення правди про голод 1946 – 1947 рр. Адже, за допомогою опитувань інформантів розкриваються цінності, традиції, стереотипи, страхи та надії (реалізовані і загиблі) окремо взятої людини.

В ході інтерв'ю відбувається зустріч двох поколінь. Старше покоління радо спостерігати у молодих інтерес до їх минулого, більш того, вони дякують за увагу до них. Представники старшого покоління згадують свою молодість, проводять аналогії з сучасністю. Таким чином, усна історія з'єднує минуле і майбутнє, простежує спадкоємність поколінь, показує, яким чином змінюється оцінка людиною тих чи інших подій в залежності від часу, суспільної ситуації, дозволяє прослідкувати, як одні трактування подій свідомо придушуються та приховуються, а інші починають домінувати. Дійсно, кожне покоління по-своєму оцінює одну й ту саму історичну подію. І, що характерно, протягом всього свого життя ця оцінка змінюється в залежності від навколишнього соціуму і особистого ставлення до історії.

Отже, свідчення очевидців післявоєнних подій в Україні – це невід'ємна складова всебічного дослідження історії українського народу, вивчення теми голоду 1946 – 1947 рр. на Україні та Харківщині зокрема. Ці джерела хоч і потребують систематизації та поглибленого аналізу, але вони дозволяють крізь призму інформаційного підходу, провести розробку усіх пластів інформації, яка міститься в даному джерелі. Адже, голод 1946–1947 рр. – це не тільки голодна людська смерть, а й суцільне руйнування економічних і духовних основ українського села. Мова йде про багатоаспектну проблему, що вимагає комплексного, системного дослідження джерел, забезпечення їх максимальною змістовністю та інформаційною віддачею. Слід акцентувати увагу на тому, що кожний факт, збережений у пам'яті очевидців, дає дослідникові цінну інформацію та поглиблює історичні знання.

Спогади очевидців голодного післявоєнного лихоліття – це спогади історичної правди, яка довгий час була ігнорованою та свідомо забороненою владним тоталітарним режимом. На основі з'ясування інформаційних ресурсів усних свідчень, можна побудувати певні сюжети для дослідження теми голоду. Зрозуміло, що тематика кожної розповіді залежить не тільки від того, яку інформацію зберегла людська пам'ять, а й від запитань, які поставив збирач свідчень. Певне уявлення про структуру інформації дають свідчення кількох очевидців про події у одному і тому регіоні. Повторюваність основних елементів у цих розповідях є важливим підтвердженням правдивості свідчень, тому на їх основі може бути реконструйована цілісна картина голоду.

Ключовим елементом розповідей в дослідженні тематики голоду є з'ясування безпосередніх причин голоду, серед яких очевидці назвали спільними не лише повсюдну розруху, засушливий рік, але й забирання продуктів, чималі податки та вивезення хліба за кордон.

Ось слова правди жителів Харківщини. Так, П. О. Конюшенко розповів про тяжкі післявоєнні роки: «Ни техники, ни людей, которые могли бы работать и земля выжженная. 1946 г. был тяжелым по природным условиям, да ещё и война. Был голод. Действия фашистов породили голод. Ели говорит голодомор – то голодомор, случившийся в результате ВОВ, которую породил фашизм... Мы не только восстановили уровень, но и превзошли намного Соединенные Штаты. Нужно было торговать, торговали, чем могли, в том числе хлебом. Не бесплатно вывозили, а продавали.» [7]. О. М. Івашко, жителька м. Харкова, зауважила: «В 1947 г. была засуха. Существовали хлебные карточки, на продукты питания...». А на запитання, чи вилучали хліб в області, відповіла: «Изымался в селах. А город обеспечивало село. Знаю по разговорам родственников, которые жили в селе. Они говорили, что забирали все! В колхозе люди работали бесплатно. Работали «за палочку», которую ставили в связи с выполненной работой... Существовали базары, на которых можно было приобрести все, что можно: ценные вещи (золотые украшения, у кого были, продавали)...» [6]. На це ж запитання однозначно відповіла й П. І. Назаренко, що в післявоєнні роки мешкала у Вовчанському (Ольховатському) районі Харківської обл.: «Да, заготовлялось зерно... ..Приезжали люди из города (Харьков), которые устраивали обмен...». Основною причиною голоду 1946–1947 рр. П. І. Назаренко зазначила посуху: «Голод был из-за плохого урожая, а не такой, как был в 1933г.» [10]. А от Р. Н. Беседіна назвала лише нестачу продуктів: «Голод 1946–47 голодомором назвать не могу, поскольку это была просто послевоенная нехватка продуктов». Про стан міста після війни вона сказала: «Состояние региона было неважное, была разруха, и люди шли на стройку отстраивать город... Хлебозаготовки проводились властями района, был большой загром возле железной дороги, где хранился хлеб.» [2]. Зі слів очевидців постає тяжка розруха не лише міста Харкова, але й сіл. Наприклад, Д. Р. Левченко відзначила: «Сельская местность в основном, многие семьи остались без кормильцев. У меня был отчем, а отец с войны к нам не вернулся, не пришел. А в семье было 11 человек. Еще мамаи сестра приехала к нам, нигде не пристроившись на работу, с ребенком и мужем, тоже безработным. Дедушка безногий остался после войны. В это же время у него в больнице умерла от голода жена, и он переехал к нам.» [9]. А жителька с. Шарівка, Богодухівського району О. А. Вигуляр розповіла: «Після війни колхоз був розбитим, була зруйнована школа і взагалі, близько половини села. Село знаходилося у лісі і тому частенько корвоами їздили у ліс за матеріалом, щоб відбудувати село. В першу чергу відновляли школу, ферми, будинок культури. Кожну неділю усі збиралися і гуртом один-одному відбудували хати. Відновлення села повністю лежало на плечах селян, допомоги влада не надавала» [4].

Щодо політики хлібозаготівлі Л. І. Красенко зауважила, що: «Хлебозаготовки были налажены и централизованы. Мы от завода также ездили в село и помогали собирать урожай» [8]. В. А. Тимченко додала: «Не было хлеба. Облигации были и надо было на них подписаться в обязательном порядке. (Я незнаю как они назывались)» [11].

Важливою інформацією, що міститься в свідченнях – є те, яким же чином виживали селяни в умовах голоду.

Наприклад, П. Є. Конюшенко розповів: «...А когда война, период оккупации, что люди жили зажиточно? Что мы ели? Осталось хоть немножко зерна, мать зарывала в землю. Почему? Потому, что немцы ходили, всё выгребали. Картошку гнилуую вырывали, чтобы покушать. Это что не голод был? Голод! Это война!...» [7].

З. М. Бечек зазначила: «...родители многих моих одноклассников получали квартиры. Это конечно были не те квартиры, что сейчас. Там был общий коридор, кухня. В одной комнате жило по две семьи, если не больше. Продукты мы получали по карточке. Знаю, что в это время много кого «раскуркуливали»...» [1].

К. М. Бондарь на запитання, чи був голод після війни, зауважила: «Голод был страшный... Да из-за засухи. Магазины не работали, продукты не завозились. Выживали с подсобного хозяйства в Циркунах.» [3]. О. А. Вигуляр додала: «Звісно, у післявоєнні роки голод існував, але він не був постійним і глобальним. У ті роки був дуже сильний неврожай. Люди жили за рахунок того, що кожна родина займалася своїм господарством, садили городи, в середньому родина мала близько 0.5 га землі, мали корів...» [4].

В. А. Тимченко на запитання, яким же чином виживала її сім'я у 1946–1947 рр., відповіла: «Как все в деревне. Корова была. За счет подсобного хозяйства... У меня было две сестры, учительницы были и им давали паек. Муки давали 6 или 9 кг. На месяц.» [11].

Д. Р. Левченко: «В принципе у нас был сад, 12 соток, участок и огород нам давали соток 20-ть в другом поселке. И вся семья за счет огорода жила, у нас не было никакого хозяйства, живья не было. Просто был огород. Овощи были свои, а ведь это очень многое значило. Я пошла в школу. Нас сидело по три человека за партой. В классе был 51 человек. Один учебник на две парты зачастую. Полуголодные были. Да и неурожайный год был 1947... У нас поселок был дачным, и в основном люди выживали за счет подсобного хозяйства; коровы еще были у людей; выживали и за счет того, что летом сюда приезжали дачники... Хлеб по карточкам. Очень трудно было с хлебом...» [9].

Голод значно вплинув і на соціальне життя, поведінку, настрої людей, на їх фізичний стан. Доведені голодом до крайнощів, люди відчайдушно боролися за своє життя, і ніякі правові та моральні застороги не могли цьому перешкодити. Держава навіть не допомагала населенню. Це наступний сюжет, який можна виділити в ході інтерв'ю. Ось факти зі слів очевидців: П. О. Конюшенко: «...Во время войны, я это помню, на счет продуктов, Америка помогала нам (в больших банках мясная

тушенка). После войны вряд ли помогали...» [7]. В. А. Загоруйко теж згадала іноземну допомогу: «Американские посылки были. Консервы, жевательная резинка там была и печенье» [5].

О. М. Івашко на запитання, яким же чином держава допомагала під час голоду зазначила: «Как я могу знать об этом? Если решили ввести карточную систему, значит не было ни хлеба, ни остальных продуктов питания». А щодо іноземної допомоги відмітила: «Приходила. Однако те, кто был в оккупации, не получали этой помощи. Нас все время «били по глазам» за то, что мы, мол, немцам прислуживали. А что там ребенок может прислуживать? Остальным была оказана помощь, прежде всего тем, кто занимал партийные посты... Присылали посылки с продуктами (помоему, американские посылки). Когда мы покупали их оптом на рынке, в этих коробках мы находили печенье, конфеты, пластинки крем-брюле, повидло. За счет того как раз, что брали эти посылки оптом, а затем перепродавали, на полученную разницу и выживали. У людей есть эти воспоминания! Люди действительно голодали. Я жила в обл. больнице, и я видела, как люди приходили пухлые, чтобы их поместили в больницу, чтобы хоть что-нибудь поесть. И в этой же больнице некоторые люди умирали... Ложили в больницу, но не всех. Прежде всего тех, кто с направлениями. Был ведь пищеблок, куда и ходили работники. Мой отец на пищеблок не ходил, а соседи брали кашу манную и др... Все одинаково голодали! Только те, кто были «ближе к кормушки», те и нажились на голоде! Я знаю дом один (пр. Правды, 10, по-моему), где жили КГБ-исты, так они столько натянули с Германии!...» [6].

Р. Н. Бесєдіна уточнила, що: «В критические моменты помощи от государства не было. Голод 1946–47 годов не афишировался по политическим причинам» [2].

Отже, наукова цінність цих свідчень полягає в тому, що вони містять різнопланову і надзвичайно важливу інформацію для з'ясування безпосередніх причин та наслідків голоду.

Література

1. *Інтерв'ю* з Зінаїдою Михайлівною Бечек, 1939 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
2. *Інтерв'ю* з Раїсою Никанорівною Бесєдіною, м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
3. *Інтерв'ю* з Катериною Матвієвною Бондарь, 1929 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
4. *Інтерв'ю* з Ольгою Андріївною Вигуляр, 1926 р.н., Харківська обл., Богодухівський р-н, с. Шарівка // особистий архів Лупіки Т. О.
5. *Інтерв'ю* з Вікторією Анатоліївною Загоруйко, 1936 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
6. *Інтерв'ю* з Олександром Матвієвною Івашко, 1932 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.

7. *Інтерв'ю* з Петром Омеляновичем Конюшенко, 1929 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
8. *Інтерв'ю* з Лілією Іванівною Красенко, 1939 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
9. *Інтерв'ю* з Діаною Ростиславівною Левченко, 1939 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
10. *Інтерв'ю* з Парасковією Іванівною Назаренко, 1934 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.
11. *Інтерв'ю* з Валентиною Олексіївною Тимченко, 1928 р.н., м. Харків // особистий архів Лупіки Т. О.

УДК 94 (477.54) «1921/1928»: 334.713

Становлення і функціонування кустарно-ремісничої промисловості міста Харкова в період непу (1921–1928 рр.)

Махоніна Онисія

Махоніна Онисія. *Становлення й функціонування кустарно-ремісничої промисловості м. Харкова в період непу (1921–1928 рр.).* Стаття присвячена розвитку дрібної промисловості Харкова в роки непу. Проведено аналіз дрібного виробника кустарно-ремісничого сектора економіки міста. Досліджено економічні позиції, соціально-професійний і національний склад кустарів. Виявлено негативні фактори, що призвели до знищення кустарної промисловості.

Ключові слова: непу, кустар, кустарно-реміснича промисловість.

Махоніна Анисья. *Становление и функционирование кустарно-ремесленной промышленности г. Харькова в период нэпа (1921–1928 гг.).* Статья посвящена развитию мелкой промышленности Харькова в годы нэпа. Проведен анализ мелкого производителя кустарно-ремесленного сектора экономики города. Исследованы экономические позиции, социально-профессиональный и национальный состав кустарей. Обнаружены негативные факторы, которые привели к ликвидации кустарной промышленности.

Ключевые слова: нэп, кустарь, кустарно-ремесленная промышленность.